

A magyar helyesírás egyszerűsítési alapelvének érvényesülése helyesírási tesztekben

Bódi Zoltán

Magyarságkutató Intézet, Nyelvtervezési Kutatóközpont

KIVONAT

A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása éppen 10 éve jelent meg. A tanulmány az új kiadás egyik változását próbálja nyomon követni: a *-féle*, *-fajta*, *-szerű* utótagokat önálló összetételi tagnak minősíti az új szabályzat, ezért a helyesírási szabályzat előző, 11. kiadása szerinti, igen gyakran előforduló **ésszerű* szóalak helyes írásmódja ma már az *ésszerű* forma. Tanulmányomban ennek a változásnak a helyesírási gyakorlatba való beépülését, valamint az egyszerűsítés helyesírási alapelvének általános érvényesülését kutatom helyesírási teszt segítségével.

KULCSSZAVAK: helyesírás, egyszerűsítési alapelv, egyszerűsített kettőzés, szóösszetétel, szabályváltozás

1. Bevezető

Ebben a tanulmányban *A magyar helyesírás szabályai* jelenleg érvényben lévő, 12. kiadásának egyik újítását vizsgálom. A *-féle*, *-fajta*, *-szerű*, *-nemű* és az ehhez hasonló utótagok besorolásának a változását úgy tekintem át, hogy helyesírási tesztekben adott válaszok alapján mérem, hogy a válaszadóim körében mennyire terjedt el az immár tíz éve bevezetett újítás, tudniillik az, hogy ezek az utótagok már nem képzőszerűnek, hanem összetételi utótagnak

számítanak. Ennek a jelenlegi vizsgálódásom szempontjából a legnyilvánvalóbb helyesírási következménye, hogy ha ezek az utótagok szóösszetételben olyan pozícióba kerülnek, hogy az összetételi határon két darab kétjegyű betű találkozik, akkor az egyszerűsítés alapelve nem működik (AkH. 12. kiadás 132., 133. pont), azaz ha például a *-szerű* utótag olyan összetételbe kerül, amelynek az előtagja *-sz-re* végződik, akkor nem egyszerűsítve kettőzzük az *-sz* betűt (*ssz*), hanem teljes kettőzést alkalmazunk (*szsz*). Az említett utótagok összetételi utótagnak sorolása ebben az esetben okoz igazi helyesírási változást, hisz a 11. kiadás szerint ezek az utótagok még úgynevezett képzőszerű utótagok voltak, ezért a szóelemek találkozásánál lehetett alkalmazni az egyszerűsítés alapelvét (pl. **ésszerű*), ám a besorolás változása miatt a 12. kiadás szerint már ez szabályos összetételnek számít, így a határon már nincs egyszerűsítés (*ésszerű*).

Tanulmányomban ennek a változásnak a helyesírási gyakorlatba való beépülését kutatom olyan teszten keresztül, amely átfogóan, több helyesírási problémakör ismeretét ellenőrzi, és ezek közül az egyik a kérdéses jelenség.

2. A jelenséghez kapcsolódó helyesírási szabálypontok

Az akadémiai helyesírás előző, 11. kiadása némiképpen ellentmondásosan rendelkezik a *-szerű*, *-féle*, *-fajta* stb. szóelemekről, hisz a 62. pontban egyértelműen szóösszetételnek minősíti az ilyen utótagokat tartalmazó szerkezeteket, és az egyszerűsítés tilalmát, valamint a szóelemzés elvét írja elő, és a *dzsessz-szerzemény*, *dzsessz-szerű*, *expressz-szerű*, *puff-féle* alakokat nevezi meg példaként. Azonban ugyanebben a szabálypontban kimondja, hogy ezek képzőszerű utótagok, tehát helyesírási szempontból a toldalékokhoz hasonlóan kell kezelni őket (AkH. 11. kiadás, 62. pont). Így szól ez a szabálypont:

„62. Ha egy összetett szó előtagja hosszú mássalhangzóra végződik (pl. *sakk*), utótagja pedig ugyanolyan magánhangzóval kezdődik (pl. *kör*), a szóelemző elvet követve megtartjuk az alkotó tagok eredeti írásmódját. Az összetételt ilyenkor kötőjellel tagoljuk: *sakk-kör*, *balett-táncos*, *váll-lövés*, *dzsessz-szerzemény* stb. (Vö. 94.) – Hasonlóképpen: *dzsessz-szerű*, *expressz-szerű*, *puff-féle* stb., mert a *-szerű*, ill. a *-féle* képzőszerű utótagot *ssz-re*, ill. *ff-re* végződő szavakhoz kapcsoltuk. (Vö. 94.)”

Ugyanakkor később, az egyszerűsítés alapelvéről szóló 94. szabálypontban meg kifejezetten úgy rendelkezik a helyesírási szabályzat 11. kiadása, hogy ezek az utótagok toldalékszerűen viselkednek, azaz egyszerűsítjük őket, és itt sorolja fel példaként a jelenlegi kutatásom középpontjában álló **ésszerű* alakot is. Így szól a 94. szabálypont a helyesírási szabályzat 11. kiadásában.

„94. (...) A *-szerű* utótag *sz-ét* általában csonkítva (azaz toldalék módjára; vö. *hússzor*) kapcsoljuk az *sz* végű szavakhoz: *ésszerű, mésszerű* stb. – Nem egyszerűsítünk viszont akkor, ha a *-szerű*-t kettőzött *sz-re* (*ssz-re*) végződő szavakhoz kapcsoljuk: *dzsessz-szerű, expressz-szerű* stb. – Hasonlóképpen: *puff-féle* (ülőke) stb. (Vö. 62.)”

A teljesség kedvéért érdemes megemlíteni még, hogy a 141. pontban, majd a 171. pontban rendelkezik arról a 11. kiadás, hogy ezeket a képzőszerű utótagokat a közszavakkal egybeírjuk és egyszerűsítjük, a tulajdonnevekhez pedig (az önálló szavakhoz hasonlóan) kötőjellel kapcsoljuk.

„141. A *-fajta, -féle, -nemű, -rét, -rétű* és *-szerű* képzőszerű utótagot a közszókkal egybeírjuk: *másfajta, többféle, egynemű, negyedrét, sokrétű, ésszerű* stb. – A tulajdonnevekhez a *-féle* és a *-szerű* szóelemeket kötőjellel kapcsoljuk: *Eötvös-féle, Petőfi-szerű; Jedlik Ányos-féle*; stb. (Vö. 171.)

Felsorolásban az elmaradó közös, csak az utolsó taghoz hozzáfűzött képzőszerű utótag-ra kötőjellel utalunk: *bükk-, mogyoró- és nyírfafélék; Tömörkény- és Gárdonyi-szerű*; stb. [Vö. 262. c)]

171. A *-féle* és a *-szerű* képzőszerű utótagot kötőjellel kapcsoljuk a személynevekhez: *Eötvös-féle, Wesselényi-féle, Munkácsy-szerű, Szent-Györgyi-féle; Paál László-szerű, Szinyei Merse Pál-szerű*; stb. (Vö. 141.)”

Lényegében ugyanerre utal egy másik megközelítésből a 265. pont, amelyben ismét egyértelműen a toldalékok között említi a képzőszerű utótagokat, viszont itt is kifejti a szabályzat, hogy – némiképpen ellentmondásosan – a tulajdonnevekhez kötőjellel kell kapcsolni. Az ellentmondás abban áll, hogy a toldalékok alapesetben közvetlenül és nem kötőjellel kapcsolódnak a szótőhöz, márpedig ha a képzőszerű utótagok a toldalékok között vannak felsorolva (erre utal az elnevezésük is), akkor helyesírási szempontból is toldalékként kellene viselkedniük.

„265. A ragokat, a jeleket, a képzőket és a képzőszerű utótagokat általában közvetlenül kapcsoljuk a szótőhöz. Néhány esetben azonban kötőjelet használunk.

a) Kötőjellel hárítjuk el toldalékok kapcsolásakor három azonos mássalhangzót jelölő betű közvetlen találkozását egyes típusokban, ahol az egyszerűsítés nem alkalmazható: *Széll-lel, Wittmann-né* [vö. 94., 163. c)]; *Bonn-nal, Bonn-nál* [vö. 217. c)]; *dzsessz-szerű, puff-féle* (vö. 62., 94.); stb.

b) Kötőjellel kapcsoljuk a több különírt elemből álló személynevekhez és földrajzi nevekhez a képzőket és a képzőszerű utótagokat: *Arany János-i, Leonardo da Vinci-s; Illyés Gyula-féle*; stb. (vö. 141., 164.); *New York-i, Karlovy Vary-i, Frankfurt am Main-i; New York-szerű*; stb. [Vö. 164., 217. b)] – Hasonlóképpen: *Magyar Nemzet-beli* stb. (Vö. 200.)

c) Kötőjellel kapcsoljuk az egyelemű személynevekhez a képzőszerű utótagokat: *Eötvös-féle*, *Petőfi-szerű* stb. (Vö. 141., 171.) – Hasonlóképpen: *Vág-szerű* (folyó), *Omega-féle* (időmérők), *Helikon-beli* (cikk) stb.”

Ezek alapján világos, hogy a *-féle*, *-fajta*, *-szerű*, *-nemű* stb. utótagok a 11. kiadásban ellentmondásosan, egyfelől összetételi utótagként, másfelől pedig toldalékként vannak szabályozva.

A helyesírási szabályzat legfrissebb, jelenleg érvényben lévő 12. kiadása viszont egyértelművé teszi a helyzetet. A helyesírási szabályzat 12. kiadásának az egyszerűsítő írásmódról szóló alfejezetében található 92. pont szól a legvilágosabban a *-szerű* utótag besorolásának a változásáról, itt világosan kifejti, hogy ez összetételi utótag, és nem egyszerűsítjük, példaként említi az *észszerű* és a *mészszerű* alakokat.

„92. A többjegyű betűk (pl. *cs*, *sz*, *ty*, *dzs*) kettőzött alakját a tőszókban és a toldalékos alakokban csonkítottan írjuk, vagyis a betűnek csak az első jegyét ismételjük meg [vö. 7. b)]: *loccsan*, *hosszú*, *meggy*, *füttty* stb.; illetőleg: *jeggyel*, *mésszel*, *rosszal*, *bridzsel*, *eddzék*, *eljátsszuk* stb. Ez a szabály érvényes a tulajdonnevekre is, például: *Berettyó*, *Meggyes*; *Arannyal*, *Kodálllyal* [vö. 93.].

Nem egyszerűsítjük azonban az összetett szavak tagjainak határán található azonos kétjegyű betűket, például: *kulcscsomó*, *jegygyűrű*, *nagygyűlés*, *fénynyaláb*, *díszszázad*, *észszerű*, *mészszerű*.”

Egyebekben a szabályozás változatlan, tehát az előző, 11. kiadásnak azokat a rendelkezéseit változatlanul veszi át az aktuális szabályzat, amelyek a *-szerű* és az ehhez hasonló utótagokat összetételi utótagként kezeli. Így rendelkezik tehát a 61. pont az összetételi határon található három azonos betű egyszerűsítési tilalmáról, valamint a közszókkal és a tulajdonnevekkel való kapcsolódás szabályai is változatlanok a 12. kiadás 132., 133. és 169. pontjaiban. A különbség mindössze az, hogy már sehol sem említi a szabályzat 12. kiadása képzőszerű utótagként a *-szerű*, *-féle*, *-fajta*, *-nemű* stb. utótagokat, hanem egyszerűen utótagnak nevezi őket.

„61. Ha egy összetett szó előtagja hosszú mássalhangzóra végződik (pl. *sakk*), utótagja pedig ugyanazzal a mássalhangzóval kezdődik (pl. *kör*), a szóelemző írásmódot követve megtartjuk az alkotó tagok eredeti írásmódját. Az összetételt ilyenkor kötőjellel tagoljuk, például: *balett-táncos*, *sakk-kör*, *váll-lövés*; *dzsessz-szerzemény*; *expressz-szerű*, *puff-féle*. [Vö. 93.]

Ezzel ellentétben, ha egy hosszú mássalhangzóra végződő szóhoz (pl. *több*) ugyanolyan mássalhangzóval kezdődő toldalék kapcsolódik (pl. *-be*), a szóelemző írásmód szerint három azonos betűt kellene írni egymás után. Az egyszerűsítő írásmód szerint azonban (a kiejtésnek is megfelelően) csak két azonos betűt írunk egymás mellé, pél-

dául: *többe* (kerül), (a) *szebből* (kérek), *orra* (bukott), (megkérdezték a) *vádlottól*, (nem jól) *hallak*. [Vö. 93.] – Ez az írásmód érvényesül elválasztáskor is, például: *töb-be*, *sezből*, *or-ra*, *vádlot-tól*, *hal-lak* [vö. 226. e)].

132. A *-fajta*, *-féle*, *-nemű*, *-rét*, *-rétű*, *-szerű* stb. utótagot a közszókkal egybeírjuk, például: *másfajta*, *tízféle* (de: *10-féle*), *többféle*, *egynemű*, *negyedré*, *sokré*, *gipszszerű*, *nagyszerű*. Felsorolásban kötőjellel utalunk az elmaradó közös, csak az utolsó taghoz hozzáfűzött utótagra, például: *bükk-, mogyoró- és nyírfafélék* [vö. 263. c)].

133. A tulajdonnevekhez a *-fajta*, *-féle*, *-forma* és a *-szerű* utótagokat kötőjellel kapcsoljuk, például: *Illyés-fajta* (ellenállás), *Eötvös-féle*, *Kossuth-forma* (egyéniség), *Győr-forma* (város), *Petőfi-szerű*; *OTP-szerű*; *Jedlik Ányos-féle*, *Madách Színház-féle*; *Tömörkény- és Gárdonyi-szerű* [vö. 169.].

169. A *-fajta*, *-féle*, *-forma* és a *-szerű* utótagot kötőjellel kapcsoljuk a személynevekhez, például: *Eötvös-féle*, *Wesselényi-féle*, *Munkácsy-szerű*, *Szent-Györgyi-féle*; *Paál László-szerű*, *Szinyei Merse Pál-szerű*. [Vö. 133.]”

Az aprónak tűnő, ám gyakorisága miatt kifejezetten fontos változtatás jelentőségét aláhúzza, hogy a helyesírási szabályzat végén, *A szabályzati rész változásai* című alfejezetben konkrétan ki is fejtik ennek a besorolási változásnak a helyesírási következményét:

„Ezután a *-fajta*, *-féle*, *-nemű*, *-rét*, *-rétű*, *-szerű* szavakat nem képzőszerű utótagoknak, hanem utótagnak, azaz összetételei tagnak tekintjük. A **132.** szabálypont kimondja, hogy »A *-fajta*, *-féle*, *-nemű*, *-rét*, *-rétű*, *-szerű* stb. utótagot a közszókkal egybeírjuk, például: *másfajta*, *tízféle* (de: *10-féle*), *többféle*, *egynemű*, *negyedré*, *sokré*, *gipszszerű*, *nagyszerű*.« – Ebből az következik, hogy ha a *-szerű* utótag sz. végű szóhoz járul, nem egyszerűsítjük a kétjegyű betűket.” (AkH. 12. kiadás 601.)

Ugyan a *-szerű* és a környezetében felsorolt utótagok nem önálló szók, ezért nem lenne indokolt önálló összetételei utótagnak kezelni őket, ám logikus és elfogadható az az érvelés, hogy ezek a szavak az önálló szavak és a toldalékok között helyezkednek el, a félszavak kategóriáját alkotják (Kenesei 2007). Ezzel a helyesírási szabályozásnak az erre vonatkozó részei a rendszer szempontjából egyszerűbbek lettek, a fentebb elemzett belső ellentmondást kiküszöbölték, ám a meggyökerezett írásszokással, hagyománnyal szembemegy a legfrissebb szabályozás.

A *Magyar Nemzeti Szövegtár* frissített, 2. változatában az *ésszerű* szóalakra 13 477 találat érkezett, míg az *észszzerű* alakra csak 250. Az elterjedtségnek ezt az óriási különbségét persze részben az is magyarázhatja, hogy a *Magyar Nemzeti Szövegtár* v2.04-es változatán a korpusz méretére vonatkozó utolsó módosítás 2016 augusztusának a végén volt, ami csak egy évvel követte a *magyar helyesírás szabályai* 12. kiadását (MNSZ2; Váradi 2002; Sass 2009; Oravecz–

Váradi–Sass 2014). Némiképpen pontosítja a képet, hogy elvégeztem egy speciális Google-keresést is pontosan az *észszerű* és az *ésszerű* alakokra. A keresést úgy állítottam be, hogy csak a 2015 után frissített, magyar oldalakra keressen a rendszer. Az *ésszerű* alakra 120 000 találat született, az *észszerű*re pedig 59 200 – tehát a 12. kiadás szerinti helyes alak a Google-keresésben is csak fele annyi, mint a régebbi írásmód szerinti.

Ugyan az *ésszerű/észszerű* írásbeli elterjedéséről friss, tudományosan bizonyítható adataink nincsenek, de a rendelkezésre állókból azt láthatjuk, hogy a helyesírási szabályzat 11. kiadása által előírt **ésszerű*, de *expressz-szerű*, *Gárdonyi-szerű* alakok helyesírási és morfológiai szempontból bármennyire is ellentmondásosak, és ehhez képest a 12. kiadás szabályozása bármennyire is logikusabb, mégsem követte ezt a helyesírási gyakorlat, és a hagyományosnak számított **ésszerű* alak volt az elterjedtebb. Ugyanakkor a legfrissebb gyakorlatól egyelőre nincs átfogó képünk. Az viszont a Magyar Nemzeti Szövegtár és a fentebbi Google-keresés elérhető adataiból egyértelműen kiderül, hogy az *észszerű* alak nem hagyományozódott az írásgyakorlatunkban, tehát a szabályzat 12. kiadása nem egy már meglévő, hagyományozódott írásgyakorlatot követett, hanem kifejezett újdonságot vezetett be. A szabályzat 12. kiadása után 10 évvel érdemesnek tartottam egy ugyan nem reprezentatív, de a jelenség jelenlegi állapotát mégis megmutató vizsgálatot végrehajtani ezen a területen.

3. A kutatás módszertana

Kutatásomban egy hosszabb helyesírási kérdőívből emeltem ki azokat a kérdéseket, amelyek általában az egyszerűsítés írásmódjára és annak tágabb kontextusára vonatkoznak. A kérdések direkt, aktív típusú nyílt kérdések voltak, tehát ezekben a kérdésekben közvetlenül rákérdeztem a példaként felhozott szóalak helyességére, és szükség esetén javítást kértem. Így kérdeztem rá a **jeggyűrű*, a **fény nyaláb*, az **edzük* alakokra: „Javítsa az alábbi szavak helyesírását, ha szükséges, majd ezután válassza el őket minden lehetséges helyen!” Volt olyan példacsoport, amelynek a szabályszerűségére így kérdeztem rá: „Egybe, külön vagy kötőjellel? Írja le az alábbi szóelemeket összekapcsolva, helyesen!” Ebben a feladatleírásban ezek a példák szerepeltek: *sakk + kör*, *ész + szerű*, *több + be*, *Kodály + val*, *Kiss + vel*, *Bernadett + vel*.

Az egyszerűsítés alapelveire, és ezen belül az *észszerű* írásmódjára vonatkozó kérdéseket igyekeztem változatos kontextusba helyezni, tehát olyan környezetbe, amelyben más helyesírási jelenségek is relevánsak, például a különírás-egybeírás, a tulajdonnevek helyesírása, a szóelemzés elvének érvényesülése, az alapvető morfológiai ismeretek.

Tanulmányomban a fenti példák közül a bevezetőben ismertetett jelentősebb újítás, az *észszerű* alak írásgyakorlatát kívánom kiemelni, ám azokat a példákat is bemutatom, amelyek az egyszerűsítés alapelveinek az általános ismeretéről adnak képet.

Az ötven feladatból álló helyesírási kérdőívet egy tehetséggondozó program hallgatóival vettem fel. Ez a program újságírás iránt érdeklődő, elsősorban fiatal (20 és 30 év közötti), sikeres érettségi vizsgával rendelkező személyeknek szól. A résztvevők több kategóriába sorolhatók. Vannak olyan képzések, amelyek az újságírásban még tapasztalatlanokat vezetnek be a szakma alapjaiba, és vannak olyan képzések, amelyek már valamiféle újságírói tapasztalattal vagy szakirányú végzettséggel rendelkezőknek (kommunikáció és médiatudományi, televíziós műsorkészítői diploma vagy más szakirányú végzettség, tanfolyam, esetleg aktív újságírói munka) nyújtanak a média egyik szakterületével kapcsolatos ismereteket (online, digitális tartalomkészítés, televízió, rádió). A kutatásomban ezekben a csoportokban tanulók vettek részt. A harmadik csoportba azok tartoznak, akik az újságírás, a média valamelyik technikai, műszaki területén képzik magukat (film- és videóvágás, operatőri munka), ők a szakterületük sajátossága miatt nem vettek részt a kutatásomban.

A kutatás keretét az adja, hogy ebben a tehetséggondozó programban az újságírói szakmai tárgyak mellett helyesírási képzés is szerepel, és ezt a tárgyat ezeknek a soroknak az írója oktatja. A helyesírási képzés alkalmazkodik a hallgatók tehetséggondozási programban eltöltött idejéhez: ez lehet két egyetemi szemeszternek megfelelő (12 hónap) vagy ennél hosszabb, 18 hónap. A kutatás alapjául szolgáló helyesírási teszt a helyesírás legtöbb területére kiterjedő kérdéseket tartalmazza, és igyekszik átfogó képet alkotni a kitöltők általános helyesírási kompetenciájáról. A tesztet a képzésbe való belépéskor vettem fel, de nem rögtön az első alkalommal, hanem néhány bevezető foglalkozás után, amelyek során a helyesírási alapelvekről, valamint a legfontosabb helyesírási területekről értekeztünk, valamint a szabályzat legfrissebb kiadásának a szerkezetét, lényegesebb változásait vizsgáltuk. A hallgatók tehát nem kutatási helyzetben, hanem a kurzusba beépített kompetenciafelmérés céljából töltötték ki a kérdőívet: ezzel is igyekeztem csökkenteni a megfigyelői paradoxon okozta esetleges torzításokat.

A kitöltők tehát érettségizettek, és az újságírás iránt érdeklődő, felsőoktatási diplomával rendelkező vagy felsőoktatási tanulmányokat végző személyek. Elvileg reflektált helyesírási tudással rendelkeznek, amit egyrészt a sikeres érettségi, másrészt a tehetséggondozási program kiválasztási folyamata (felvételi pályázat, felvételi eljárás, szakmai képzés, szakmai gyakorlat) biztosít. Azért írtam, hogy „elvileg”, mert az érettségi és jellemzően a felsőoktatási tanulmányok sem koncentrálnak eléggé a helyesírási kompetencia fejlesztésére.

A kutatás 2020 októberétől 2024 novemberéig zajlott. Ekkor már a helyesírási szabályzat 12. kiadása évek óta érvényben volt. Ezalatt 154 fő töltötte ki a kérdőívet, ők tehát érettségizettek, nemi arányukat tekintve 50,64% (78 fő) nő, 44,15% (68 fő) férfi és 5,19% (8 fő) nem adta meg a nemét. A kitöltők részletes demográfiai adatainak a statisztikáját nem áll módomban közzétenni, mert egy tanfolyami óra kerete között töltötték ki a kérdőívet, ám a kutatás szempontjából további demográfiai részletezés amúgy sem fontos. A kurzus kerete miatt a kérdőív kitöltői megadták a nevüket, és természetesen az adatfeldolgozásnál anonimizáltam a kérdőíveket, az adatokat összesítettem: a kutatás szempontjából a nevesítés amúgy is irreleváns.

Kutatásom tehát nem reprezentatív, viszont az adatok számszerűsége, a kitöltők kiválasztása és az időtartam biztosítja azt, hogy egy hosszabb távú kutatás kiindulópontjait kijelölhesse.

4. Hipotézisek

1. A kitöltőkben várhatóan még nem tudatosult az *ésszerű* alak írásmódját érintő helyesírási változás, mert a változás bevezetése és a kitöltés ideje közt eltelt időszak még nem volt elég arra, hogy ezt a szabályváltozást beépítsék az írásgyakorlatba. Ezért várhatóan nagy arányban szerepel majd a helyes mellett a már helytelennek számító **ésszerű* alak is.

2. A szóösszetételi határon és a toldalékhatóron fellépő három azonos betűre vonatkozó egyszerűsítés esetében nem várok jelentős arányú eltérést a szabályoktól, hisz ebben az alapelvben nem történt változás.

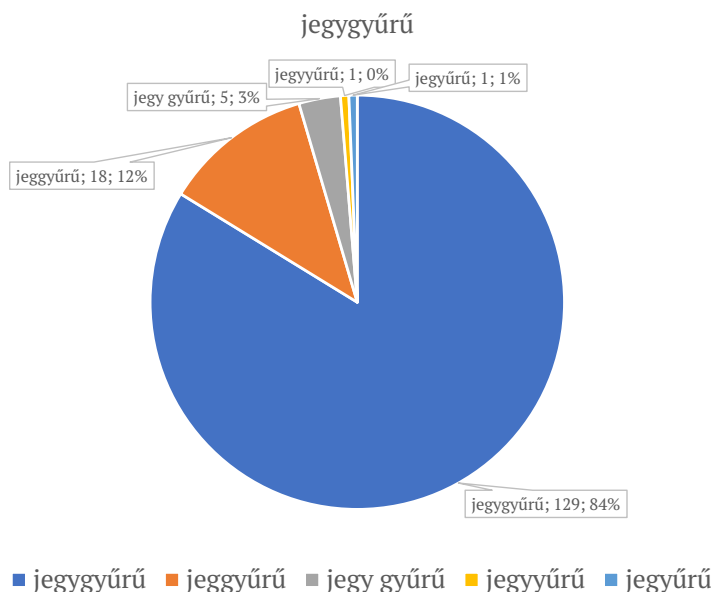
3. A tulajdonnevek toldalékolásakor kialakult helyzetekben az egyszerűsítés alapelvének az érvényesülésében a családnévnél nem várok jelentős eltérést, az utónévnél viszont igen. Ezt azzal indokolom, hogy az egyszerűsítés alapelvének a tilalmát az utónevek esetében szintén a 12. kiadás vezette be, és az írásgyakorlatban az utónevek értelemszerűen gyakoriak, és a kitöltés idejéig eltelt idő nem volt még elegendő a szabály tudatosításához.

5. Adatelemzés

Az alábbiakban bemutatom a fentebb felsorolt szóalakok helyesírását ellenőrző kérdésekre beérkezett válaszokat, és elemzésem során igyekszem feltárni a válaszadóimra érvényes írásgyakorlatot, tendenciákat.

5.1. A jegygyűrű szóalak írásmódja

Az akadémiai helyesírás 12. kiadása nem hozott újdonságot a *jegygyűrű* szóalak helyesírásában, tehát úgy vehetjük, hogy ennek a szóösszetételnek a helyesírása évtizedek óta változatlan. A kodifikált írásmód arra törekszik, hogy az összetétel elemei felismerhetők, rekonstruálhatók legyenek az írásképp alapján, ezért nem egyszerűsítjük az összetételi határon található kétjegyű betűket.

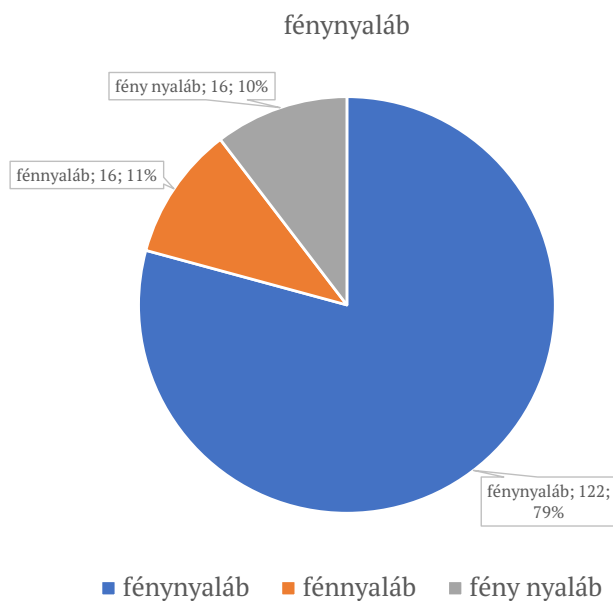
1. ábra: A jeggyűrű szóösszetétel helyesírására beérkezett válaszok összesítése

Várakozásomnak megfelelően a szóösszetételi határon lévő egyszerűsítés tilalmának több évtizedes szabálya a válaszadóim körében közismert, stabil.

5.2. A fénynyaláb szóalak írásmódja

Erre a szóalakra az ellenőrzés kedvéért kérdeztem rá, hisz írásmódja megegyezik az előző kérdésben szereplő *je-gy-yű-rű* alakéval. A kérdésfeltevésben annyi különbség volt, hogy a kérdésben megadott példa különírva szerepelt (*je-gy gyű-rű*). Így a helyes válasz nemcsak az előző kérdésben ellenőrzött összetételi határon érvényes egyszerűsítési tilalmat, hanem a szóösszetételre vonatkozó egybeírás szabályt is ellenőrzi.

Várakozásom szerint a *je-gy-yű-rű* szóalakhoz hasonlóan magas lesz a helyes válaszok aránya, ám a példában hibásan megadott külön írott alak analógiája megjelenik a válaszok között.

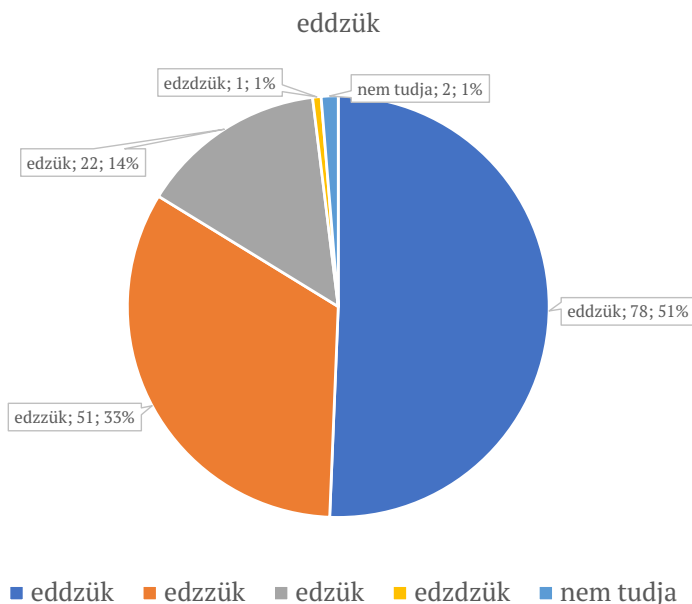

2. ábra: A fénynyaláb szóösszetétel helyesírására beérkezett válaszok összesítése

Az eredmények a várakozásomnak megfelelnek, hisz kicsit ugyan alacsonyabb a helyes válaszok aránya a *jegygyűrű* alakéhoz képest, viszont a helyesírásunk egyik problématerületének számító különírás-egybeírás szempontjából a kérdésfelvetésben megjelölt hibás alak érzékelhető arányban (16,1%) jelent meg a válaszok között. Ezzel együtt a szóösszetételi határon találkozó kétjegyű betű egyszerűsítési tilalmára vonatkozó régi szabály ismerete a válaszadóim körében közismert, stabil.

5.3. Az eddzük szóalak írásmódja

A kétjegyű betűk egyszerűsített kettőzése olyan alapvető helyesírási szabály, amelynek ismerete mindenkitől elvárható. Azonban a *dz* és a *dzs* betűk igen ritkán fordulnak elő a magyar nyelvű írásgyakorlatban, ezért várakozásomnak megfelelően nagy arányban valószínű a helytelen válaszok aránya. A kérdésben az **edzzük* szóalakot adtam meg, és ennek az esetleges javítását kértem. A *dz*-től eltérő bármelyik kétjegyű betű esetében gyakorlatilag 100%-ban helyes válaszokra számíthatunk, ám kifejezetten kíváncsi voltam, hogy a ritka *dz* betű egyszerűsített kettőzése mennyire közismert a válaszadóim körében.

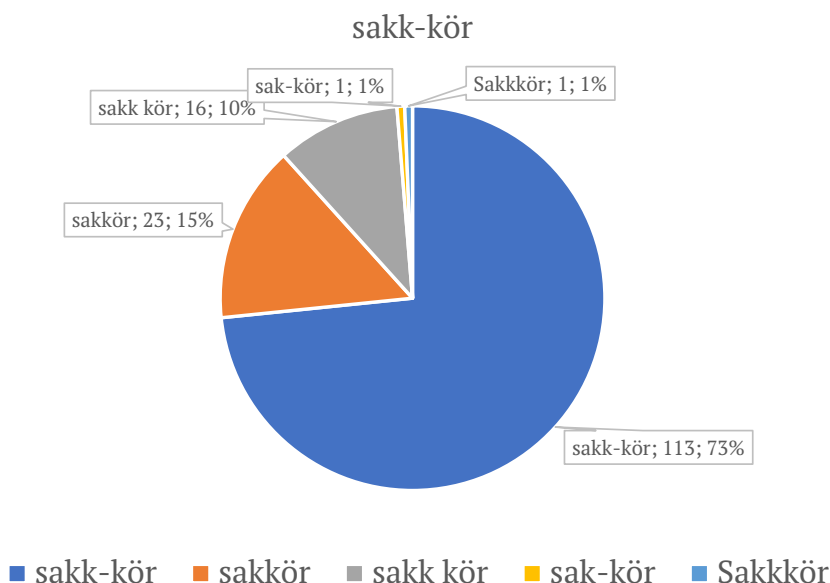

3. ábra: Az eddzük szóalak helyesírására beérkezett válaszok összesítése

Várakozásomnak megfelelően kifejezetten magas volt a kodifikált alaktól eltérő válaszok száma, hisz a helyes alakot megadóak aránya éppen hogy csak meghaladta a válaszok felét. Ennek az okai között szerepelhet az is, hogy a kérdésfeltevésben a hibás **edzzük* alakot adtam meg, és a kérdésfeltevés presztízse miatt a hibás alak analógiája érvényesülhetett a bizonytalan válaszadók körében, ám a hibás alakok ilyen nagy aránya mégis csak azt mutatja, hogy a válaszadóim írásgyakorlatában nem rögzült, hogy a *dz* teljes értékű kétjegyű betűje a magyar helyesírásnak.

5.4. A sakk-kör szóösszetétel írásmódja

Klasszikus szóösszetétel, amelynek összetételi határán három mássalhangzó található, és emiatt életbe lép az egyszerűsítés tilalma. A kötőjeles írásmód felel meg a helyesírási szabályzatnak. Ez sem újdonság a 12. kiadásban, logikusan levezethető a szóösszetételekre, az egyszerűsítő alapelvre vonatkozó szabályokból, valamint a helyesírási szabályzat értelem-tükröztető jellegéből.

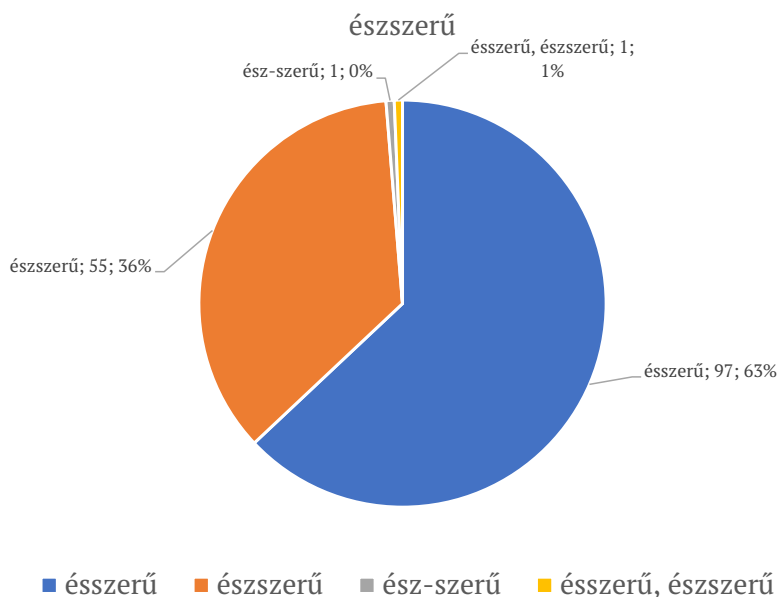

4. ábra: A sakk-kör szóösszetétel helyesírására beérkezett válaszok összesítése

A feladatkiírás pontosan így szerepel: „Egybe, külön vagy kötőjellel? Írja le az alábbi szóelemeket összekapcsolva, helyesen! sakk + kör” A válaszadót tehát nem befolyásolhatja az előre megadott példa írásmódja, mindenképpen választania kell az egybeírás, a különírás vagy a kötőjelezés közül. Ráadásul azt is el kell döntenie, hogy megőrizzük-e a három *k* betűt vagy egyszerűsítünk. A helytelennek számító, egyszerűsített **sakkör* alak viszonylag gyakran, majdnem az esetek negyedében fordult elő, ami jelzi, hogy az egyszerűsítés tilalmának ez az esete nem minden esetben épült be a válaszadóim írásgyakorlatába.

5.5. Az észszerű szóalak írásmódja

Kutatásom központi eleme éppen ennek a szóalaknak az írásmódja. Mint ahogy azt a bevezetőben is bemutatam, ennek a szóalaknak a helyesírása megváltozott a helyesírási szabályzatunk 2015-ben kiadott 12. kiadásában. Ez a szabályváltoztatás kifejezett tudatosságot igényel az írásgyakorlatban, mert a grammatikai alaptudásból, a szóösszetételekre vonatkozó alapismeretekből és a korábbi szabályozásból és írásgyakorlatból kiindulva nem lehet levezetni az észszerű írásmódját.

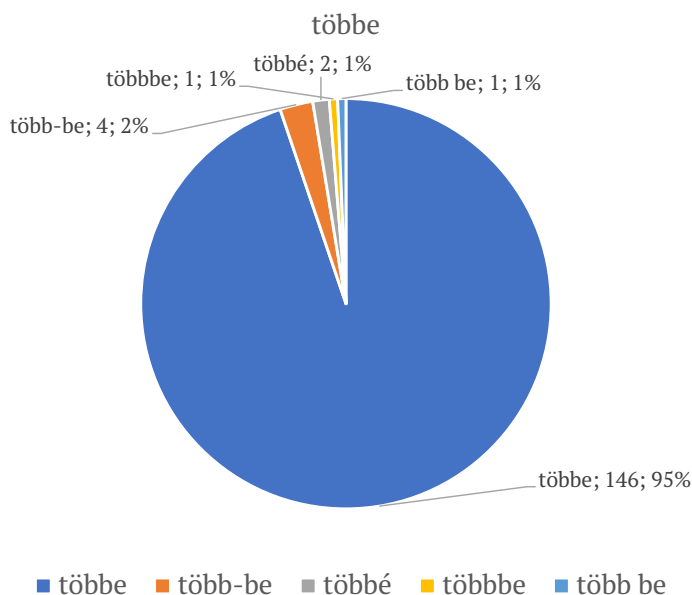

5. ábra: Az ésszerű szóalak helyesírására beérkezett válaszok összesítése

Várakozásomnak megfelelően a válaszadóim körében a helyes alak jelentős kisebbségbe került, alig több mint a válaszok egyharmadában jelölték meg a helyes alakot. Ez jól mutatja, hogy a szabályváltoztatás után évekkal sem épült még be a válaszadóim írásgyakorlatába az *ésszerű* szóalak írásmódja. A kérdőívem kitöltői olyan személyek, akik az iskolai éveik alatt még az előző, 11. kiadás szerinti **ésszerű* alakot tanulták helyes formának. A válaszok összesítése alapján láthatjuk, hogy a szabálmódosítás a kitöltőim körében nem egy írásgyakorlatban elterjedt alakot kodifikált, hanem a korábbi gyakorlattól eltérő, merőben új formát vezetett be. A helyesírási gyakorlat sajátosságait mutatja, hogy a hagyományosan, évtizedek óta változatlan alapszabályt, a szóösszetételi határokon életbelépő egyszerűsítési tilalmat hiába ismerik jól a válaszadóim, az új helyesírási logika szerint már ennek az alapelvnek a teljes hatókörébe bevont *ésszerű* alak a nagy többség számára még sem ismerős.

5.6. A többbe szóalak írásmódja

Ez a szóalak az egyszerűsítés alapelvének klasszikus, hagyományos esete. Szabályváltozás nem volt, az alak és a szabály évtizedek óta él, várakozásom szerint jól beépült a válaszadóim írásgyakorlatába.

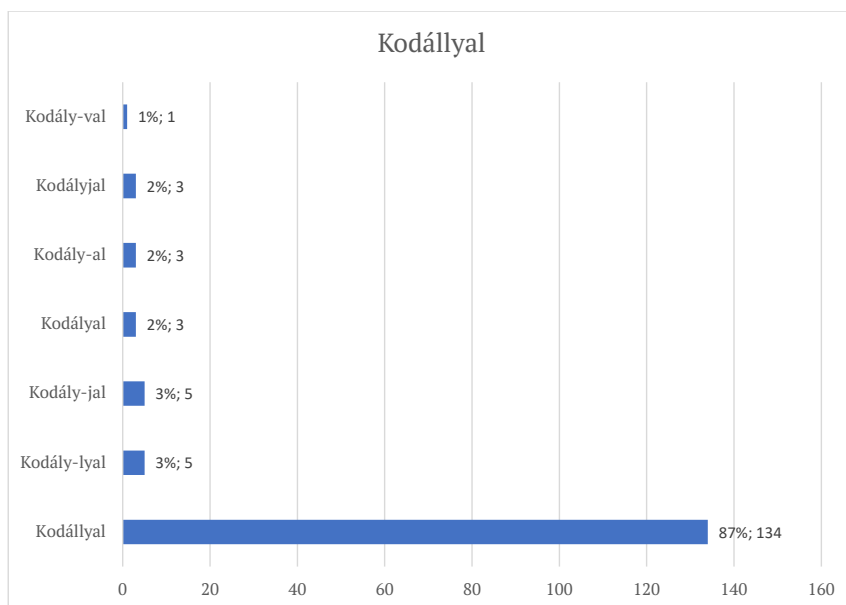

6. ábra: A többbe szóalak helyesírására beérkezett válaszok összesítése

Az elvárásomnak megfelelően az eddigi legnagyobb, 95%-os arányban adtak helyes választ erre a kérdésre a kitöltők. Ez is bizonyítja, hogy önmagában az egyszerűsítés alapelveivel nincs gond a válaszadóim írásgyakorlatában, alapvetően beépült az ismeretükbe ez a praktikus alapelv. Inkább a más logikával ugyan megmagyarázható, de eltérő alakok kezelésével van több probléma (pl. a fentebb már elemzett összetételi határoknál érvényesülő tilalommal).

5.7. A tulajdonnevek és az egyszerűsítés alapelveinek kapcsolatát ellenőrző kérdéscsoport

Ebben a kérdéscsoportban a *Kodállyal*, a *Kiss-sel* és a *Bernadett-tel* írásmódját ellenőriztem. Váramozásaim vegyesek, arra számítottam, hogy stabilan tudják alkalmazni a válaszadóim azt a régóta érvényes általános alapelvet, hogy a tulajdonnevek alakját megőrizzük, tehát ha az egyszerűsítés alapelvét nem alkalmazzuk a családnevek esetében. Tehát például a *Kiss család* név a teljesen hasonló *-vel* határozórag felvétele esetén is rekonstruálható módon tükrözi, hogy két *-ss-re* végződik (*Kiss-sel*). Ez klasszikus, évtizedek óta érvényben lévő, közismert szabály, amelyben nem hozott változást a 12. kiadás. Nem így az utónevek esetében, hisz a szabályzat legfrissebb kiadása ezt az egyszerűsítési tilalmat kiterjesztette az összes tulajdonnévre, így az utónevekre is. Váramozásom szerint az utónév (*Bernadett-tel*) írásmódját ellenőrző feladat esetén jelentős lesz a hibák aránya.

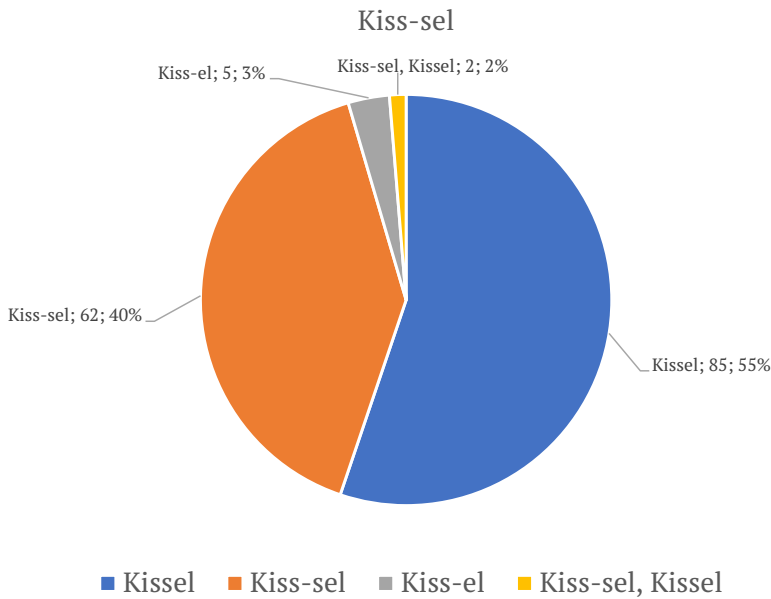
7. ábra: A Kodálllyal szóalak helyesírására beérkezett válaszok összesítése

A feladatsornak erre a területre vonatkozó kérdéseiben az első esetben egy kétjegyű betűre végződő közismert magyar családnév, a *Kodály* toldalékolt alakjának írásmódját ellenőriztem.

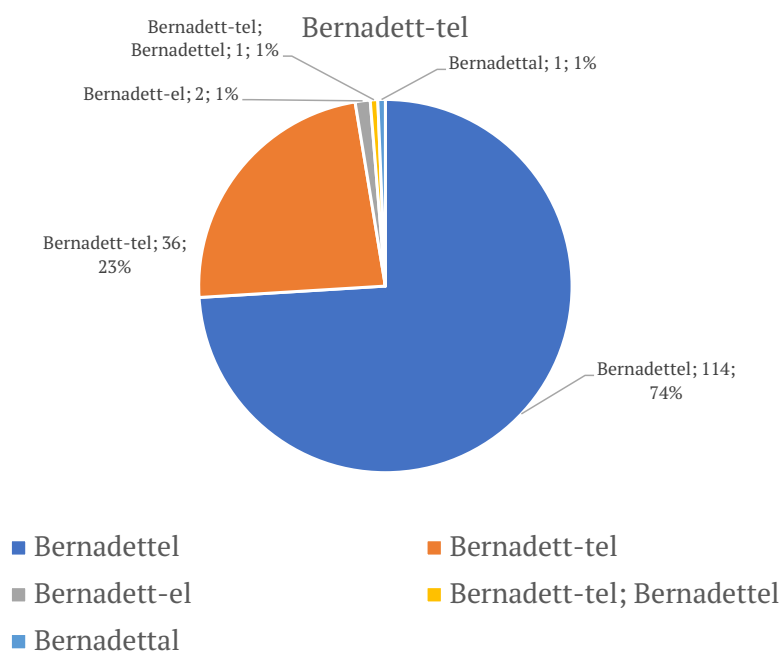
Várakozásomnak megfelelt a magas arányú (87%-os) helyes alakok aránya, ám figyelemre méltók az ugyan igen alacsony előfordulását mutató hibás alakok. Különösen érdekes a **Kodállly-lal* alak, amely kiterjeszti a tulajdonnevek módosítási tilalmának szabályát a kétjegyű betű halmozódására is.

A *Kiss-sel* és a *Bernadett-tel* tulajdonnevek írásmódja esetében a *Kiss* családnév egyszerűsítési tilalma régi szabályként várakozásom szerint többségében helyes alakok megadását eredményezi, az utónév esetében viszont a többségében hibásan egyszerűsített **Bernadettel* alakot várom.

Kifejezetten meglepett, hogy a várakozásommal ellentétben erre a kérdésre többségében hibás válaszok születtek. A válaszadóimnak csak a 40%-a adta meg a helyes *Kiss-sel* alakot, pedig a feladatkiírásban egyértelműen az szerepelt, hogy „Egybe, külön vagy kötőjellel? Írja le az alábbi szóelemeket összekapcsolva, helyesen! Kiss + vel”. Tehát a válaszadó láthatta, hogy a családnév eredeti formája két -ss-re végződik.

8. ábra: A Kiss-sel szóalak helyesírására beérkezett válaszok összesítése

9. ábra: A Bernadett-tel szóalak helyesírására beérkezett válaszok összesítése

A várakozásomat kifejezetten igazolta, hogy csaknem a válaszok háromnegyede a 11. kiadás szerint helyes, viszont a 12. szerint már helytelen, egyszerűsített **Bernadettel* alakot adta meg. Érdekes tapasztalat, hogy az egyszerűsítés alapelveinek a tulajdonnevek összes csoportjára való – egyébként logikus, a rendszert egyszerűsítő – kiterjesztése egyelőre még nem ment át a válaszadóim írásgyakorlatába. Másfelől pedig ismét bizonyítást nyert, hogy ez a szabálykiterjesztés szintén nem a meglévő írásgyakorlatot követte, hanem teljesen új írásgyakorlatot vezetett be.

6. Következtetések

A kutatásom tehát nem reprezentatív, adataim és következtetéseim csak a válaszadóimra érvényesek. Viszont mivel a kitöltők motiváltak, az elvárások szerint reflektált, megalapozott helyesírási ismeretekkel rendelkeznek, ezért az eredmények a vizsgált jelenséggel kapcsolatos tendenciákat felmutatják.

Az egyszerűsítés elve mélyen gyökerezik az írásgyakorlatban, praktikussága miatt az írásgyakorlatban elterjedt, és a kutatásomban is előfordultak olyan esetek, amelyekben az egyszerűsítés tilalma alá tartozó esetekre is sokan kiterjesztik, ilyen volt például a **Kissel* alak a helyes *Kiss-sel* helyett. Továbbá ide tartozik a sok esetben megadott **Bernadettel* alak is, viszont ez árnyalatnyilag mégis más, mert ez az alak a válaszadóim által az iskolában tanult, 11. kiadás szerinti helyes alakot követi, tehát itt szabályváltozás volt a 12. kiadásban. Ez jól mutatja, hogy az egyszerűsítés helyesírási alapelvét érintő szabályváltozások még akkor is nehezen épülnek be az írásgyakorlatba, ha egyébként logikusak: ilyennek minősítem az egyszerűsítés tilalmának kiterjesztését a tulajdonnevek összes típusára.

A logikátlan és a grammatika ismerete alapján nem levezethető, a korábbi szabályozással ellentétes változtatások pedig kifejezetten nehezen mennek át az írásgyakorlatba: ezt kiválóan bizonyítja, hogy a válaszadóim körében kisebbségben volt a 12. kiadás szerinti *ésszerű* alak, és leggyakrabban a 11. kiadás szerint helyes **ésszerű* formát adták meg helyesnek.

A szabályváltoztatások beépülését erősen befolyásolja a szóalak és az érintett szóelem gyakorisága, például az *ésszerű* alak erősen rögzült a korábbi, gyakori **ésszerű* formában; a ritkán előforduló *dz–ddz* esetében pedig az általánosan elterjedt, közhírt egyszerűsített kettőzés helyett is gyakori a hibás **dzz* alak.

A helyesírási szabályok érvényesülését a szabályismeret általános hiányosságai, valamint az előfordulási gyakoriság és az egyszerű logika befolyásolják. Rendkívül nehéz beleavatkozni a rendszerbe, mert ha a szabályok struktúráját, kohézióját egyszerűsíteni szeretnénk, akkor az egyébként logikátlan, de az írásgyakorlatba beépült szóalakok írásmódja nehezen követi a szabályváltozást. Ha pedig ráadásul olyan változtatást vezetünk be, amely a gram-

matikai ismeretekkel, a meglévő gyakorlattal ellentétes, akkor kifejezetten lassan változik az írásgyakorlat: ezt mutatja a válaszadók körében népszerű **ésszerű* szóalak.

Az első hipotézisem beigazolódott, mert a kutatásom középpontjában álló *ésszerű* szóalak nem ment át a kérdőívet kitöltő fiatal felnőttek írásgyakorlatába.

A második hipotézisem részben igazolódott, mert a szóösszetételi határon és a toldalékhatáron fellépő három azonos betűre vonatkozó egyszerűsítés eseteiben többségében helyes válaszok születtek, viszont a hibás **sakkör* alakra kapott 15%-os arányú válasz túl magas ahhoz képest, hogy ezen a területen nem történt változás már évtizedek óta.

A harmadik hipotézisem részben beigazolódott, mert az utónévre is kiterjesztett egyszerűsítési tilalomra vonatkozó szabályváltozás csak alig több mint a válaszadók egyharmadának volt ismert. Az viszont meglepett, a hipotézisemmel ellentétes eredményt hozott, hogy az évtizedek óta érvényes szabály, tudniillik hogy a családneveket nem egyszerűsítjük, csak a válaszadók 40 százalékának volt ismert.

Érdemes lenne a jövőben olyan átfogó kutatást tervezni, amely az iskolás korosztályra is kiterjeszti ennek a helyesírási változásjelenségnek az elterjedését. Ezzel ugyanis képet kaphatnánk arról, hogy az iskolások miként tudják alkalmazni tanulmányomban vizsgált új helyesírási szabályozást. Ez azért lehet fontos, mert akik most tanulják a helyesírást, azokat nem befolyásolhatja a korábbi szabályozás miatt kialakult gyakorlat, valamint megismerhetnénk a területre vonatkozó oktatási gyakorlat hatékonyságát, és azt, hogy a tanulók helyesírási logikája mennyire van összhangban a helyesírási szabályozással.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- AkH 11. kiadás.** *A magyar helyesírás szabályai*. 11. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- AkH 12. kiadás.** *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
- Kenesei 2007.** Kenesei István: Semiwords and affixoids: The territory between word and affix. *Acta Linguistica Hungarica*, Vol. 54. (2007) 3. sz. 263–293. DOI: 10.1556/ALing.54.2007.3.2
- MNSZ2.** *Magyar Nemzeti Szövegtár. Hírek*. <https://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/hirek.html> (letöltés időpontja: 2025. 03.14.)
- Oravecz–Váradi–Sass 2014.** Oravecz Csaba – Váradi Tamás – Sass Bálint: The Hungarian Gigaword Corpus. In *Proceedings of LREC 2014*. 2014. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2014/index.html> (letöltés időpontja: 2025. 03. 14.)
- Sass 2009.** Sass Bálint: „Mazsola” – eszköz a magyar igék bővítményszerkezetének vizsgálatára. In Váradi Tamás (szerk.): *Válogatás az I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia előadásaiból*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2009. 117–129.
- Váradi 2002.** Váradi Tamás: The Hungarian National Corpus. In: *Proceedings of the 3rd LREC Conference*. Las Palmas, Spanyolország, 2002. 385–389.

ABSTRACT

The Application of the principle of Simplification in Hungarian Orthography in spelling Tests

This study investigates the impact of a specific rule change introduced in the 12th edition of *A magyar helyesírás szabályai* (The Rules of Hungarian Orthography), which reclassifies suffixes such as *-féle*, *-fajta*, and *-szerű* as independent compound elements. As a result, the formerly accepted spelling **ésszerű* is now standardized as *ésszerű*. Using a spelling test, the research examines the integration of this change into orthographic practice and explores the broader application of the principle of simplification in Hungarian spelling.

KEY WORDS : Hungarian orthography, simplification principle, simplified doubling of digraphs, compound words, spelling rule change